

מאז מה שמכונה בתחומים שונים של המחקר ה"מפנה המרחבי", הרי שהחלל – כהבניה שהתהוותה והתעוררה לחיים כתוצר של הגוף האנושי בתנועה – החל מקבל תשומת לב נכבדה. הדבר נכון במיוחד במצבים טעונים מבחינה תרבותית-פוליטית, כאשר המבט בנוף ובסביבה הבנויה עשוי להעלות עניינים היסטוריים בלתי פתורים – ובישראל בוודאי. בעשורים האחרונים, מספר ראוי לציון של תערוכות ויצירות מתייחסות אל החלל כתוצר מובנה, תרבותית ופיזית, של תחימה וכיבוש – כמו אל הכוח המופעל עליו, ודרכו – כדי להביא שורה של הקשרים חברתיים ופוליטיים אל חזית הדין.

בעבודות הווידאו של האמן הצעיר יליד ישראל אייל סגל, החלל משמש לא רק כנקודת מוצא בלבדית כמעט לדו־שיח (פנימי ועם הקהל כאחד), אלא גם כמצע לבחון דרכו את הזיכרון, את מורשת העבר ואת האפשרות להבנת העצמי. במילים אחרות, הוא מתחקה על "אתרי זיכרון" ("lieux de memoir", פייר נורה). סגל ממקם את ההתרחשויות שבעבודתו באתרים המגלמים מערכות יחסים המקיפות ריבוי של מקומות – או מקומות הטרונגניים, במובן הפוקיאני של המילה – כאלה המפעילות רשת סבוכה של הקשרים חברתיים, לאומיים-היסטוריים, מקומיים וגלובליים כאחד. כפי שמשמע משם התערוכה, זהו מהלך האמור להתפרש באמצעות מושג החזרה, גם כאשר מדובר במקומות שסגל לא ביקר בהם קודם מעולם. כדור שלישי לניצולי שואה, הוא תר אחר מקומות הרי משמעות במונחי הזיכרון המשפחתי והקולקטיבי, שם הוא מתעד פעולות חזרתיות באופיין, בעלות אסתטיקה משלהן; לעתים, כאשר הוא מופיע בעבודה כגיבור הסצנה, הוא עצמו ממלא את חלל(-המחייה) המדובר, הטעון סימבולית. כך הוא מעמיד מעין אתרי הנצחה אישיים, המסמנים את מוקד ההיזכרות באדם עצמו (יוכן גרץ).

מבחינת ההיסטוריה של אמנות הווידאו, אופני ההצבה של סגל בחלל הם כאלה שנעשו זה כבר לעניין שבשגרה. השימוש שלו בהצבות רב־ערוציות של חומרי וידאו פועל בהתאם לחוקיות עצמאית, במובן זה שאין בעבודות ניסיון לבחינה ביקורתית של המדיום, אלא רתימה שלו לשירות הדבר שהוא רוצה להעביר. מכאן שניתן לדבר על מערכת יחסים אורגנית בין המישור התוכני של העבודה למערך הצורני של ההצבה; בין בהקרנה של התמונה הנעה על הרצפה והקירות, ובין בהצבה הכמו קובייתית של מוניטורים שטוחים, המערך הצורני מעצים ומהדהד את היסודות התוכניים במונחי הצורה.

בעבודה 'טורגור' (Turgor, 2014), הצבתם של צמד המוניטורים גב אל גב על גבי כן ריבועי מהדהדת את מיכל הזכוכית הנראה בעבודה, באופן שמאפשר – בדומה לתיעוד המיצגים כפי שראינו בעבודתו של סגל בעבר – הזדהות של הצופים. בסדרת עבודות וידאו שצולמו ביפו, 'טרילוגיית ירח, מאדים, צדק' (Moon, Mars, Jupiter Trilogy, 2015), מתנסחת נקודת מבט שהיא חיצונית ולפיכך גם התרשמותית יותר; הקרנת הדימויים על רצפת החלל ועל הקירות מעוררת תחושה של חלל פיזי ממשי, ובאופן כזה המבטיח ממד של זמניות לתפיסה החושית; זהו חלל שמי שפוסע אליו פנימה

מכולת זמן, 2013, דיפטיך, שני ערוצי וידאו HD, 7'41"

מערער ביתר שאת את מערכת היחסים בחלל. בעבודה 'מהומות קולומבה' (Columba riot, 2012), שצולמה בממגורה תעשייתית נטושה שלא שימשה מעולם את ייעודה המקורי, נראה האמן כשהוא מנסה לגרש את היונים המאכלסות כעת את המבנה הענק ומרובה הקומות. בהינתן הסביבה התעשייתית-סוראליסטית הזו, הפעולה שמבצע סגל, יחד עם יחסי הגומלין בין הטבע לממגורה, מעלים אפקט פואטי ומטאפורי: המאמץ לגרש את היונים החוצה יכול להתפרש גם כמהלך מנטלי המתרחש בתוך התודעה פנימה.

העבודה 'מכולת זמן' (Time Container, 2013) מתחקה על זיכרונות אישיים מבעד לסיפורו של אבי האמן, שעבד בצעירותו כימאי. ההצבה של צמד המסכים זה לצד זה – כשבאחד ייצוג כמו תיעודי של הסיפור ובאחר תמונה ציורית באופייה של נוף הנמל – מייצגת את הרב-שכבתיות של הזיכרון. בדבבד, השניות המאפיינת את דיפטיך הווידאו נובעת גם מהפיצול לשניים של תשומת הלב של האמן בעת ביקורו במקום: מצד אחד ישנו האב המגולל את זיכרונותיו, ומצד שני אנו נחשפים לחיזיון האסתטי של מראה הנמל, על תנועתם האטית של העגורנים. הווידאו צולם בנמל אשדוד, אחד מנמלי המסחר המרכזיים בישראל, שם עבד האב בצעירותו. זה גם המקום שרפאל איתן מצא בו את מותו. סיפורים אישיים וקולקטיביים נקשרים אפוא יחד למקום עצמו.

בדומה לכך, גם בעבודה 'טורגור' מיטשטשת ההפרדה בין העבר וההווה: הפעולה האמנותית, שתועדה בשוט אחד ממצלמה בודדת, צולמה בפארק שבחזית 'הצווינגר' שבמינסטר, גרמניה – מבנה המשולב בחומת הביצורים העתיקה של העיר, ושימש ברבות השנים, בעת השלטון הנאצי, כבית מעצר ואתר הוצאות להורג של הגסטאפו. (מינסטר היא גם עיר הולדתה של סבתו של האמן, שבילתה שם את שנות ילדותה). ההעמדה של הסצנה, המעלה על הדעת שיטת עינויים מוכרת – וכן את פעלול "עינוי המים הסיני" של הקוסם הארי הודיני – חוברת לפחד מפני ההטבעה הניבט מפני האמן, המקנה לה נופח דרמטי; הבעת פניו משקפת מאבק. בינתיים נשמע קול שירתה של הסבתא, כאשר ברקע נראה חלק ממבנה הצווינגר ורוכבי אופניים ועוברים ושבים החוצים את הפארק לקול שירת ציפורים רמה. המושג 'לחץ טורגור' מגיע מביולוגיה ומציין רקמה צמחית במצב של התנפחות בשל עלייה בתכולת הנוזלים; כאן הוא מרמז על מצב של חיות מלאה, ומבטא את ההיעדר האופייני לייצוגים של השואה – וגם את המילוי ההדרגתי של החלל.

מהומות קולומבה, 2012, וידאו HD, 3'53"